

درآمدی بر مبانی نظری حکمرانی خوب (بررسی مقایسه‌ای وضعیت حکمرانی در امارات و بحرین)

سید صارم صدرايي^۱

چکیده

هدف اصلی در این نوشتار شناخت بهتر حکمرانی خوب و شاخص‌های آن است ضمن آنکه در این مقاله براساس ۶ شاخص حکمرانی خوب برگرفته از بانک جهانی به مقایسه کشور امارات متحده عربی و بحرین پرداخته خواهد شد تا بر-اساس آمارهای مقایسه‌ای دریابیم این کشورها در چه سطحی از حکمرانی خوب قرار دارند. در این پژوهش از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است و به کمک داده‌های اینترنتی در نتیجه پژوهش بیان شده است که امارات متحده عربی با تأمین رضایت نسبی مردم و برقراری رفاه اجتماعی با اتکا به منابع نفتی و جذب سرمایه‌های خارجی به ثبات سیاسی در منطقه دست یافته است، اما کشور بحرین به دلیل تنش‌های سیاسی و مذهبی که منجر به شورش‌هایی در سال‌های اخیر در کشور شده است در نوعی بی‌ثباتی سیاسی به سر می‌برد و این امر به نوبه خود در کاهش امتیاز بحرین برای حکمرانی خوب اثرگذار بوده است. در این پژوهش تلاش می‌شود نخست تعریف حکمرانی خوب ارائه گردد، سپس برای درک بهتر از حکمرانی خوب به مقایسه کشور امارات متحده عربی و بحرین پرداخته شود.

واژگان کلیدی: حکمرانی، حکمرانی خوب، امارات متحده عربی، بحرین، ثبات سیاسی.

مقدمه

حکمرانی یک واژه قدیمی است که با احیا آن امروزه به عنوان یکی از مفاهیم جذاب در علوم اجتماعی به ویژه در مدیریت شده است. اصطلاح حکمرانی خوب از دهه ۱۹۹۰ به این سو مورد توجه مجامع دانشگاهی قرار گرفته است. این اصطلاح در گذشته کاربردی نداشته، گرچه در تفکرات و اندیشه‌های یونان باستان و بعد آن می‌توان رگه‌هایی از حکمرانی خوب را مشاهده کرد. برای نمونه ارسطو حکومت را به دو بخش خوب و بد تقسیم کرد که یک حکومت به اندازه توجه به مصالح عمومی می‌توانست در یکی از این بخش‌بندی‌ها قرار گیرد. علت پیدایش حکمرانی خوب، نداشتن سازوکار درست و مناسب برای توسعه یافتگی برخی از کشورهایی بوده است که مسیر توسعه و پیشرفت جامعه خود را نمی‌شناختند و فقدان شناخت و سازوکار مناسب، عاملی شد تا کشورهای توسعه یافته و مجامع بین‌المللی الگویی برای رشد و توسعه کشورهای توسعه نیافته ارائه کنند که اجرای سیاست‌هایی از قبیل: اعطای کمک به کشورهای توسعه نیافته منوط به پذیرش الگوی رشد و توسعه از سوی این کشورها بود و در نتیجه به علت نهادینه‌سازی و استقرار جامعه مدنی شاخص‌های حکمرانی مورد توجه و استقبال قرار گرفت. حکمرانی خوب از نگاه بانک جهانی دارای ۶ شاخص مهم است که میزان اهمیت کشورها به این شاخص‌ها گویای سطح مطلوبیت حکمرانی خوب است. لازم به توضیح است که طبق منابع مختلف و نظر پژوهشگران، شاخص‌ها با نام‌های مختلف و تعداد متفاوت مطرح شده است اما تمامی این شاخص‌ها دارای مفاهیم مشترکی هستند.

سوال اصلی مقاله این است که در دو دهه اخیر آیا امارات متحده عربی و بحرین برای توسعه و پیشرفت خود حکمرانی خوبی داشته‌اند؟ یافته‌های تحقیق نیز این است که براساس معیارهای بین‌المللی، امارات متحده در خصوص شاخص‌های لازم برای حکمرانی خوب از امتیازات بالایی برخوردار نیست اما در مقایسه با کشورهای منطقه، حکمرانی بهتری دارد. در حالی که بحرین به علت ظهور شورش‌های اخیر ثبات سیاسی مناسبی ندارد و این موضوع باعث شده حکمرانی خوبی نداشته باشد.

نظریه حکمرانی خوب و شاخص‌های آن

در فرهنگ آکسفورد «حکمرانی» اینگونه معنا شده است: فعالیت یا ابزار اعمال قدرت. در فرهنگ لغات بین‌المللی و بستر واژه Governance مترادف با حکومت، حکمرانی، فرمانروایی، امارت، زمامداری، نظارت، اداره، تدبیر و تمشیت امور معنا شده است. منظور از واژه حکمرانی تأکید بر تدبیر خردمندانه امور است به گونه‌ای که منجر به نتایج مطلوب گردد (معمارزاده و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۲-۲۳). برنامه توسعه سازمان ملل در سال ۱۹۹۷ حکمرانی خوب را اعمال قدرت سیاسی، اقتصادی و اداری برای مدیریت امور عمومی یک کشور در همه سطوح تعریف می‌کند. حکمرانی مشتمل بر سازوکارها، فرآیندها و نهادهایی است که از طریق آن، شهروندان و تشکل‌ها منافع خود را ابراز کرده، حقوق قانونی خود را استفاده کرده، تعهدات و تکالیف خود را ایفا و اختلافات را با میانجیگری حل می‌نمایند (رزومی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۴۲). برطبق جدیدترین تعریف

شاخص‌های فوق‌الذکر معیاری برای ارزیابی حکمرانی بهتر دو کشور مورد مطالعه می‌باشد. حال به تعریف هر یک از شاخص‌ها می‌پردازیم:

۱- پاسخگویی و حق اظهارنظر: مقصود از این شاخص، میزان مشارکت شهروندان در انتخاب دولت و نظام سیاسی است. معیارهای بیانگر این شاخص، آزادی بیان، آزادی احزاب، تشکله‌ها، اجتماعات و آزادی رسانه‌های جمعی است. همچنین براساس این شاخص هرچه مردم در یک جامعه نقش بیشتری در تعیین زمامداران و هیأت حاکمه داشته باشند و یا اینکه نقش احزاب، تشکله‌ها، انجمن‌ها و رسانه‌های جمعی و نظایر آنها در جامعه بیشتر باشد، گویای حکمرانی خوب در یک کشور است.

۲- ثبات سیاسی و نبود خشونت: این شاخص بیانگر آن است که یک حکومت و نظام سیاسی چه میزان احتمال دارد از راه‌های غیرقانونی یا ابزارهای خشونت‌آمیز در معرض بی‌ثباتی و سرنگونی و براندازی باشد. در اینجا عواملی همچون حضور گروه‌های تروریستی و بروز خشونت‌های سیاسی از جمله معیارهای اساسی ثبات و یا عدم ثبات سیاسی هستند. براساس این شاخص، هرچه احتمال حضور گروه‌های تروریستی و خشونت‌های سیاسی در یک جامعه بیشتر باشد، احتمال بی‌ثباتی سیاسی در کشور نیز بیشتر است و هرچه کشوری از ثبات سیاسی بیشتری برخوردار باشد، در زمینه حکمرانی خوب امتیاز بالاتری را کسب می‌کند در حالیکه هرچه عدم ثبات سیاسی در یک کشور بیشتر باشد، نشان‌دهنده حکمرانی ضعیف است.

بانک جهانی، حکمرانی خوب، در اتخاذ سیاست‌های پیش‌بینی شده، آشکار و صریح دولت (که نشان‌دهنده شفافیت فعالیت‌های دولت است)؛ بوروکراسی شفاف؛ پاسخگویی دستگاه‌های اجرایی در قبال فعالیت‌های خود؛ مشارکت فعال مردم در امور اجتماعی، سیاسی و برابری همه افراد در برابر قانون، تبلور می‌یابد (صباح‌کرمانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۰۹). در حقیقت حکمرانی بخاطر عدم اعتماد به دولت شکل گرفته است. بنابراین مدیریت دولتی که در گذشته بعنوان یک ابزار قوی برای حل مشکلات اجتماعی فرض می‌شد، با بحران هویت مواجه شده است. برای حل این بحران، تئوری‌های بسیاری بعنوان جایگزین مدیریت دولتی سنتی مطرح شده‌اند که در عصر حاضر، تئوری حکمرانی عمومی مقبول‌ترین آنهاست (علیزاده‌ثانی و الوانی، ۱۳۸۶: ۲). بانک جهانی نیز شاخص‌های ذیل را برای سنجش حکمرانی خوب در ۲۰۰ کشور از ۱۹۹۶-۲۰۰۲ استفاده کرده است: حق اظهارنظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی و فقدان آشوب، اثربخشی دولت، کیفیت مقررات، حاکمیت قانون، کنترل فساد. در این سال‌های اخیر بانک جهانی به کمک دپارتمان توسعه بین‌المللی در انگلستان، شاخص‌های حکمرانی خوب را بازنگری کرده‌اند. این بازنگری براساس معیارهایی مانند، سطح پذیرش دولت‌ها، کیفیت، پوشش داده‌ها و ارتباط بین این شاخص‌ها با نتیجه بدست آمده از توسعه تأکید دارد و به دنبال توسعه‌ی شاخص‌های کمی، قابل پذیرش سیاسی و مرتبط با خط-مشی می‌باشد.

۶- مهار فساد: آنچه در این شاخص مدنظر قرار می‌گیرد این است که قدرت عمومی و دولتی تا چه حد مورد سوء استفاده و در خدمت تحقق منافع شخصی و خصوصی قرار می‌گیرد. این شاخص، هم فسادهای جزئی و کوچک و هم فسادهای بزرگ و کلان را شامل می‌شود. براساس این شاخص هرچه نظام سیاسی و دولت در تسخیر نخبگان و در خدمت منافع خصوصی باشد، نشان حکمرانی ضعیف و عکس آن بیانگر رتبه بالاتری از حکمرانی خوب است (farsnews.com).

همانگونه که اشاره کردیم این شش شاخص براساس گزارشی است که سه اقتصاددان برجسته بانک جهانی، یعنی کافمن، کری و ماستروزی در سال ۲۰۰۶ ارائه داده‌اند و اصولاً بانک جهانی از ابتدا تاکنون در گزارش‌های خود درباره حکمرانی خوب و مقایسه وضعیت آن در کشورهای مختلف همین شش شاخص را ذکر کرده و مدنظر داشته است. با این حال، همین شش شاخص در اسناد و گزارش‌های دیگری با برخی تغییرات در اسامی آنها ذکر شده است، گرچه توضیحاتی که در ذیل آنها آمده، کم و بیش با آنچه در گزارش بانک جهانی به چشم می‌خورد یکی است. برای مثال، کمیسیون حقوقی سازمان ملل، در قطعنامه شماره ۱۶ / ۲۰۰۰ ویژگی‌های حکمرانی خوب را اینگونه برشمرده است:

شفافیت، مسئولیت، پاسخگویی، مشارکت، حاکمیت قانون و انعطاف‌پذیری. در این سند در توضیح انعطاف‌پذیری اینگونه آمده که حکمرانی خوب مستلزم آن است که نهادها و فرایندهای دولتی موجود در یک کشور به گونه‌ای طراحی شده باشند که در یک چارچوب زمانی معقول و منطقی،

۳- اثربخشی دولت: در این شاخص، کیفیت خدمات عمومی، خدمات شهروندی و میزان استقلال آنها از فشارهای سیاسی مدنظر است. همچنین کیفیت تدوین و اجرای خط‌مشی‌های عمومی و دولتی و میزان تعهدی که دولت در برابر این سیاست‌ها دارد در این شاخص در کانون ارزیابی قرار می‌گیرد. در نتیجه هرچه کیفیت خدمات عمومی و شهروندی بهتر باشد و خط‌مشی‌های عمومی به دور از جنجال‌ها و خط و ربط‌های سیاسی وضع و اجرا شوند و تعهد نظام سیاسی در قبال آنها بیشتر باشد، بیانگر وضعیت بهتری در حکمرانی خوب است.

۴- کیفیت تنظیم‌کنندگی: منظور از این شاخص، توانمندی دولت در تدوین و اجرای سیاست‌ها و مقررات و نظاماتی است که سبب گسترش نفوذ و دامنه فعالیت‌های بخش خصوصی می‌شود. هرچه دولت بتواند با تدوین و اجرای سیاست‌ها و نظامات مختلف، موجبات توسعه فعالیت‌های بخش خصوصی و اثرگذاری بیشتر آن بر اداره جامعه را فراهم آورد، شاهد سطح بالاتری از حکمرانی خواهیم بود.

۵- حاکمیت قانون: اینکه تا چه میزان قوانین در یک جامعه واقعی‌اند و می‌توان به اجرای آنها اطمینان داشت با این شاخص ارزیابی می‌شود. در این شاخص به ویژه کیفیت اجرای قراردادها، عملکرد پلیس، محاکم قضایی و همچنین میزان احتمال جرم و خشونت در یک جامعه مدنظر است. اگر پس از انعقاد یک قرارداد نتوان چندان به اجرای آن امید داشت و جرم و تخلف به سبب عملکرد ضعیف پلیس و محاکم قضایی قابل پیگیری نباشد، نشان‌دهنده وجود حکمرانی ضعیف در یک کشور است.

بهترین مصلحت برای جامعه و نیز چگونگی دستیابی به آن با حداکثر اجماع ممکن مورد توافق قرار گیرد. مقصود از شمول و برابری نیز این است که رفاه در یک جامعه بستگی دارد به اطمینان از اینکه همه اعضای آن احساس کنند که در جامعه سهمی دارند و احساس نکنند که از جریان اصلی جامعه طرد گردیده و کنار گذاشته شده‌اند. این امر مستلزم آن است که همه گروه‌ها، به ویژه محروم‌ترین و آسیب‌پذیرترین قشرها، فرصت داشته باشند تا رفاه خود را حفظ و رشد و توسعه دهند. در هر صورت، مطالعات انجام شده و اطلاعات مربوط به حکمرانی خوب نشان می‌دهد که این امر می‌تواند تأثیر مهمی در متغیرهای اقتصادی داشته باشد. در کشورهایی که حکمرانی بد است میزان سهم سرمایه‌گذاری در تولید ناخالص ملی کمتر از ۱۵ درصد است. در واقع هرچه وضعیت حکمرانی بهتر باشد میزان سرمایه‌گذاری هم بیشتر است. همچنین مطالعات نشان می‌دهد در کشورهایی که کیفیت حکمرانی پایین است، میزان رشد منفی است و برعکس.

البته در این میان برخی مطالعات و نتایج ناسازگار نیز وجود دارد. برای نمونه، در حکومت‌های متعددی نه امکان رقابت چندانی بر سر قدرت وجود دارد و نه امکان پاسخگویی به آن شکل فراهم است؛ اما با این حال، حاکمان و دولتمردان و مدیران به منافع مردم و ملتشان وفادارند و کمتر دیده می‌شود که خیانت کنند. چین از جمله این کشورهاست. درباره چرایی این موضوع تبیین روشن و مستدلی وجود ندارد، اما شاید بتوان آن را به عامل فرهنگ مربوط دانست. در فرهنگ چینی حاکمان نسبت به مردم احساس پدری دارند، یا در هر صورت، اخلاقیاتی که در فرهنگ چین

خدمات را به ذینفعان مربوط ارائه دهند. پاسخگویی نیز به این صورت تفسیر شده که یکی از لوازم کلیدی حکمرانی خوب است و براساس آن نه تنها نهادهای دولتی، بلکه بخش خصوصی و سازمان‌های مختلف جامعه مدنی نیز باید در برابر عامه مردم و ذینفعانی که جزء آن نهاد به حساب می‌آیند پاسخگو باشند. در اینجا اینکه هرکس به چه کسی پاسخگو است (یا در واقع اینکه هرکس چه زمان پاسخگو و چه زمان مطالبه‌گر است) تفاوت می‌کند و بسته به این است که تصمیمات یا فعالیت‌های موردنظر، نسبت به یک سازمان یا نهاد، داخلی محسوب می‌شوند یا خارجی. در هر صورت، غیر از تفاوت مذکور، گاه تفاوت در بیان شاخص‌های حکمرانی خوب، هم در تعداد شاخص‌ها و هم در نام و اسامی آنهاست. برای مثال، کمیسیون اقتصادی و اجتماعی ملل متحد برای آسیا و اقیانوسیه هشت ویژگی را با این عناوین برای حکمرانی خوب بر شمرده است:

پاسخگویی، شفافیت، حاکمیت قانون، مشارکت، مسئولیت‌پذیری، اجماع محوری، کارایی و اثر-بخشی و انصاف (اشتمال) و عدالت. از آنجا که دو شاخص اجماع محوری و انصاف (اشتمال) و عدالت (برابری) تفاوت بیشتری با شاخص‌های بانک جهانی دارد، ذیلاً توضیحی را که کمیسیون اقتصادی و اجتماعی ملل متحد برای آسیا و اقیانوسیه، خود برای این دو شاخص ذکر کرده است، آورده می‌شود:

در توضیح شاخص اجماع محوری آمده است: در یک جامعه بازیگران و دیدگاه‌های بسیاری وجود دارند. حکمرانی خوب مستلزم آن است که بین این دیدگاه‌ها و منافع مختلف در سطح جامعه میانجیگری صورت گیرد تا بیشترین خیر و

شناسایی تجربه تاریخی یک کشور و فرهنگ و ارزش‌های بومی آن امری مهم و ضروری است.

اصول حکمرانی خوب

اگر چه در برخی از متون، حکمرانی خوب به معنی دولت خوب نیز تعریف شده است، اما نمی‌توان این دو مفهوم را مترادف دانست، زیرا همه نهادهای جامعه در قوه مجریه خلاصه نشده و سایر نهادها نیز در روند اداره یک کشور به اندازه خود سهیم می‌باشند. اما در میان بسیاری از اندیشمندان این اتفاق نظر وجود دارد که وجود دولت خوب، شرط لازم برای حکمرانی خوب است. کمیسیون اقتصادی، اجتماعی آسیا و اقیانوس آرام اصول مهم حکمرانی خوب و عوامل مؤثر در تقویت این اصول را تبیین نموده است؛ حکومت‌ها با احترام نهادن به این اصول و اجرایی نمودن آنها، می‌توانند گام‌های مؤثری در روند توسعه پایدار بردارند. اصول حکمرانی خوب به شکل زیر تعریف می‌شود:

۱- مشارکت

میزان مشارکت مردم در امور جامعه یکی از کلیدی‌ترین پایه‌های حکمرانی خوب به شمار می‌رود. مشارکت می‌تواند به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم (از طریق نهادهای قانونی) صورت گیرد. البته نمی‌توان انتظار داشت که در نظام تصمیم‌گیری یک کشور، تمامی نظرات موجود مدنظر قرار گیرد، بلکه مفهوم مشارکت در اینجا، اشاره به آزادی بیان و تنوع دیدگاه‌ها و سازماندهی یک جامعه مدنی دارد.

۲- حاکمیت قانون

حکمرانی خوب نیازمند چارچوب عادلانه‌ای از قوانین است که در برگیرنده حمایت کامل از حقوق افراد (بویژه

وجود دارد باعث این رفتار حاکمان می‌شود. در سازمان‌ها نیز بسیاری از اوقات دیده می‌شود کارمندان بی‌آنکه مدیر از آنها بخواهد یا بر آنها نظارت کند، صرفاً به دلیل علاقه شخصی یا اخلاقیات و تعهد فردی خوب کار می‌کنند (رزمی و همکاران، پیشین: ۱۴۲). در هر صورت، با توجه به آنچه گفته شد، بانک جهانی برای ایجاد حکمرانی خوب، در زمینه اصلاحات اداری بحث تمرکززدایی را طرح کرده و استدلال آن هم روشن است: در نظام‌های متمرکز مردم نمی‌توانند به مسئولان فشار بیاورند. اگر یک شهردار را وزیر کشور انتخاب کند، در مقایسه با شهرداری که شورای شهر منتخب مردم او را برگزیند، طبیعی است که در حالت دوم نظارت مردم بیشتر خواهد بود. همچنین تقویت مجالس قانون‌گذاری برای تقویت نظام عمومی مهم است و از همین رو بانک جهانی آن را دنبال می‌کند. به همین ترتیب، استقلال و قدرت دستگاه قضایی نیز برای محکم کردن و تقویت نظارت عمومی در یک نظام سیاسی بسیار مهم است و به استقرار حکمرانی خوب در یک کشور یاری می‌رساند.

در پایان این قسمت تذکر این نکته مهم لازم است که کارشناسان معتقدند گرچه در حکمرانی خوب یک سلسله اصول و ویژگی‌های اساسی مربوط به حکمرانی خوب به صورت جهانی و بین‌المللی و برای تمام کشورها و دولت‌ها مطرح می‌شود، اما باید توجه داشت که عملیاتی و اجرایی کردن آنها در کشورهای مختلف، متفاوت است و اینکه در یک کشور خاص باید چه کارهای خاصی انجام شود و در اولویت قرار گیرد، امری است که به مطالعه نیاز دارد. از این رو، کشورها باید گونه‌های ملی و بومی خود را در زمینه حکمرانی خوب شناسایی و مشخص کنند و برای این کار

۶- حقوق مساوی (عدالت) اقلیت‌ها) در جامعه بوده و به صورت شایسته‌ای اجرا گردد.

لازم است ذکر شود که اجرای عادلانه قوانین، مستلزم وجود نظام قضایی مستقل و یک بازوی اجرایی (پلیس) فسادناپذیر برای این نظام می‌باشد (دوانی، ۱۳۹۳).

۳- شفافیت

شفافیت، به معنی جریان آزاد اطلاعات و قابلیت دسترسی سهل و آسان به آن برای همه است. همچنین شفافیت را می‌توان آگاهی افراد جامعه از چگونگی اتخاذ و اجرای

تصمیمات نیز دانست. در چنین شرایطی، رسانه‌های گروهی به راحتی قادر به تجزیه و تحلیل و نقد سیاست‌های اتخاذ شده در نظام تصمیم‌گیری و اجرایی کشور خواهند بود.

۴- پاسخگویی

پاسخگویی نهادها، سازمان‌ها و موسسات در چارچوب قانونی و زمانی مشخص در برابر اعضاء خود و ارباب رجوع، از جمله عواملی است که به استوار شدن پایه‌های حکمرانی خوب در یک جامعه منجر می‌شود.

۵- شکل‌گیری وفاق عمومی

همانگونه که بیان گردید، فراهم نمودن زمینه ظهور نظرات متفاوت در عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، از جمله اصول حکمرانی خوب می‌باشد. حکمران خوب، باید نظرات مختلف را در قالب وفاق ملی عمومی به سمتی رهنمون گردد که بیشترین همگرایی را با اهداف کل جامعه داشته باشد. ایفای این نقش حیاتی نیازمند شناخت دقیق نیازهای بلندمدت جامعه در مسیر حرکت به سمت توسعه پایدار می‌باشد.

۷- اثر بخشی و کارایی

از حکمرانی خوب به عنوان ابزاری برای تنظیم فعالیت نهادها در راستای استفاده کارا از منابع طبیعی و حفاظت از محیط زیست نیز یاد می‌شود. کارایی و اثربخشی در مقوله حکمرانی از جمله مباحثی است که با گذشت زمان، اهمیت بیشتری پیدا نموده است.

۸- مسئولیت‌پذیری

مسئولیت‌پذیری را می‌توان یکی از کلیدی‌ترین مولفه‌های حکمرانی خوب به شمار آورد. در کنار موسسات و نهادهای حکومتی، سازمان‌ها خصوصی و نهادهای مدنی فعال در جامعه نیز باید در قبال سیاست‌ها و اقدامات خود پاسخگو باشند. باید عنوان نمود که اصول حکمرانی خوب به صورت زنجیرای متصل به هم بوده و اجرایی شدن هر کدام از آنها، مستلزم اجرای سایر اصول می‌باشد. برای مثال نمی‌توان انتظار داشت که مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی بدون وجود شفافیت و حاکمیت قانون جنبه اجرایی چندانی در جامعه داشته باشد.

حکمرانی خوب در امارات متحده عربی و بحرین

حال به مقایسه شاخص‌های حکمرانی خوب در دو کشور امارات و بحرین می‌پردازیم. اعداد مندرج در جدول پایین از بانک اطلاعاتی بانک جهانی به دست آمده است. بانک جهانی با استفاده از داده‌های ۲۲ موسسه نظرسنجی، شاخص‌های حکمرانی را محاسبه می‌کند. کیفیت حکمرانی براساس شش شاخص اندازه‌گیری می‌شود (همان).

#	شاخص‌های حکمرانی خوب (۲۰۱۳)	امارات	بحرین
۱	پاسخگویی	۱۸۸	۱۲۳
۲	ثبات سیاسی	۷۵.۸	۸.۵
۳	اثربخشی دولت	۸۳.۳	۶۹.۹
۴	کیفیت مقررات	۷۵.۱	۷۱.۳
۵	حاکمیت قانون	۷۰.۶	۶۱.۶
۶	کنترل فساد	۸۷.۶	۶۹.۴

منبع: بانک جهانی

۱- امارات متحده عربی و حکمرانی خوب

امارات متحده عربی کشوری است که در سال ۱۹۷۱، با مدیریت انگلیسی‌ها و پیوستن هفت شیخ‌نشین ابوظبئی، عجمان، فجیره، شارجه، دبی، راس‌الخیمه و ام‌القوین ایجاد شد. وسعت سرزمین این کشور ۸۳۶۰۰ کیلومتر مربع است و جمعیت آن در حدود هفت میلیون نفر است، اما از این تعداد جمعیت تنها یک میلیون را اماراتی‌های بومی و اصیل تشکیل می‌دهند و شش میلیون نفر دیگر از سایر کشورها و مناطق جهان به خصوص جنوب آسیا و ایران می‌باشند. در

میان هفت امارت، کشور امارات متحده عربی تفاوت‌هایی قابل توجه وجود دارد و چهار امارت بسیار مهم تلقی می‌شوند. ابوظبئی که مرکز کشور است، بخش اعظم منابع و درآمد نفتی را به خود اختصاص داده است. دبی از منظر اقتصادی و تجاری در این کشور اهمیت بالایی دارد. شارجه از منظر فرهنگی جایگاه بالایی دارد و حاکم آن نیز به مسایل فرهنگی و مسائلی مانند برپایی نمایشگاه‌ها علاقه زیادی نشان می‌دهد. امارت رأس‌الخیمه نیز ولیعهد حاکم است. در میان این چهار امارت، ابوظبئی مهمترین آنها محسوب می‌شود.

کشور امارات سهم عظیمی از درآمد خود را به وسیله بهره‌برداری و استخراج مخازن نفتی و گاز کسب می‌کند. آنها با برنامه‌ریزی صحیح توانسته‌اند از منابع طبیعی و محیط زیست خود برای سودآوری کشورشان استفاده کنند. کشور امارات با دارا بودن ذخایر نفتی به ظرفیت ۹۷/۸ بیلیون بشکه، ۷ درصد از کل نفت جهان را داراست این کشور علاوه بر ذخایر عظیم نفتی، دارای ذخایر گازی با حجم ۲۱۵ تریلیون فوت مکعب بوده که رتبه ۱۷ جهان را در بین کشورهای دارنده منابع گاز دارد (petronet.ir). کشور امارات متحده عربی به وسیله رانت نفتی و جذب سرمایه‌گذاران خارجی و تجهیز بخش‌های خصوصی مانند شرکت‌های هواپیمایی و سایر ابزارهای لازم توانسته است مردم امارات را به ظاهر راضی نگه دارد و بدین ترتیب بدور از هرگونه تنش سیاسی و اجتماعی ثبات سیاسی کشور را حفظ نماید. حکام کشور امارات با بالا بردن سطح زندگی مردم و آزادی‌های اجتماعی به نوعی رضایت عمومی را تأمین و ثبات کشور را فراهم کرده‌اند چنانچه مردم واکنش

مشکلات آزادی بیان در امارات بسیار به چشم می‌خورد. رسانه در این کشور تحت نظر کامل حکام امارات قرار دارد و به هیچ عنوان حق تحلیل و بررسی مسائل سیاسی، اقتصادی یا نقد عملکرد مقامات در رسانه امارات وجود ندارد. رسانه‌ها در این کشور به نوعی به خود سانسوری می‌پردازند و حقایق را به گونه‌ای که خود حکام می‌پذیرند، بیان می‌کنند و این در حالی است که بسیاری از سازمان‌های بزرگ خبری دنیا در شهر دبی فعالیت دارند و بدون هیچ محدودیتی به اتفاقات و حوادث در منطقه می‌پردازند اما شبکه‌های رسانه‌ای امارات به شدت تحت فشار هستند و تمامی این فشارها باعث شده تا مردم امارات اطلاع زیادی از مسائل سیاسی و تصمیمات مقاماتشان نداشته باشند (fa.wikipedia.org).

امروزه مفهوم امنیت تنها دارای بعد نظامی نیست، بلکه ابعاد مختلفی دارد، از جمله، تقویت جبهه داخلی از طریق نظامی - سیاسی که مشروعیت خود را از ملت، نظام اقتصادی پیشرفته و متنوع، جامعه مدنی فعال، نظام قضایی مستقل و به طور خلاصه جبهه داخلی مستحکم که دولت اسیر فشارهای کشورهای صنعتی نباشد، کسب کند. بعد بعدی این مسئله، کاهش تنش‌ها با کشورهای همجوار و تلاش برای گسترش مناسبات و همکاری با این کشورهاست (همدانی، ۱۳۸۷: ۱۹۶). امارات متحده عربی با هزینه‌های گزاف نظامی و خرید میلیاردها دلار سلاح موجبات بالا بردن امنیت در این کشور را فراهم کرده است، گرچه پرداخت هزینه‌های گزاف خرید سلاح برای افزایش امنیت ایده چندان خوبی نیست اما پس از تجربه اشغال کویت از سوی عراق، ایده حفظ امنیت در امارات قوت گرفته است و این امر از سویی نقطه قوت امارات برای حفظ

جدی نسبت به روند مسائل سیاسی کشورشان نشان نمی‌دهند؛ برای نمونه در سال سوم اکتبر ۲۰۱۵ انتخابات شورای ملی امارات متحده عربی برگزار خواهد شد که تنها ۱۲ درصد از مردم امارات حق رأی دارند. هریک از این ۱۲ درصد تنها می‌توانند به یک نماینده رأی دهند این در شرایطی است که در دوره‌های پیشین می‌توانستند به ۴ نماینده رأی بدهند. نکته بعدی ممنوعیت فعالیت احزاب سیاسی در این انتخابات است، در این صورت فقط افراد مستقل می‌توانند برای این انتخابات نام‌نویسی کنند و نیمی از کرسی‌ها را خود حکام انتخاب می‌کنند (mehrnews.com). آمار مذکور بیانگر این است که حق مشارکت عمومی در امارات به نوعی در سطح پایینی قرار دارد و درباره این موضوع خواست عمومی به شکل جدی به چشم نمی‌خورد.

برای بالا بردن کیفیت حاکمیت قانون در یک کشور نیاز به محاکم قضایی و پلیس فسادناپذیر است. در امارات متحده عربی فساد مالی یک بحران می‌باشد. چنانچه ژنرال «ظاهی خلفان تعمیر» رئیس پلیس شهر دبی درباره فساد در امارات بیان می‌کند: «زمانیکه آزادی کامل به نهادهای فعال در امور مالی داده می‌شود و نظارت بر فعالیت آنها اندک باشد، زمینه برای فساد مالی هموار می‌شود. اکثر پرونده‌های مربوط به فساد مالی و رشوه در امارات، درباره مقامات است که با تحت پیگرد قانونی قرار دادن و مجازات آنها، مبارزه با فساد مالی در میان مقامات آغاز می‌شود» (alef.ir). این در شرایطی است که بسیاری از مقامات در این فسادها دست دارند اما به نوعی تبرئه می‌شوند. علت اصلی آن می‌تواند در دست گرفتن قدرت توسط یک خانواده در امارات باشد.

شهروندان از نظر سطح زندگی در شرایط بسیار مطلوبی به سر می‌برند، ضمن آنکه رفاه و امنیت موجود در امارات عاملی شده است تا هم‌اکنون ۱۵۰ هزار اروپایی در این کشور زندگی می‌کنند.

۲- بحرین و حکمرانی خوب

بحرین مجمع‌الجزایری در خلیج فارس و در سواحل عربستان سعودی است که اکثر بخش‌های این جزایر، شن و ماسه و سنگ هستند. با وجود اینکه اکثریت مردم بحرین شیعه هستند اما قدرت در دست اقلیت سنی قرار دارد و در حقیقت اختلاف بین مسلمانان شیعه و سنی، مشکلی تکراری در بحرین است. اقلیت سنی، که خاندان حاکم آل-خلیفه به آن تعلق دارند، تقریباً تمام قدرت و ثروت در کشور را در دست گرفته‌اند. شیعیان در این کشور به مبارزه برای داشتن حق بیشتر در دولت ادامه می‌دهند و درگیری‌های خشونت‌آمیز از سال ۱۹۹۴ تا به امروز موجب شده در مسیر این اعتراضات بسیاری از شیعیان کشته شوند (infoplease.com). در سال ۲۰۱۱ خیزشی در بحرین رخ می‌دهد که همراه با نافرمانی‌های مدنی و اعتراضات مردمی همراه بوده است. خواسته‌ی اصلی این معترضان برکناری شیخ خلیفه بن سلمان آل خلیفه نخست وزیر بحرین و آزادی زندانیان سیاسی بود. این اعتراضات با سرکوبی شدید دولتی و به کمک کشورهای عربستان سعودی و امارات متحده عربی همراه بود. در این سرکوبی‌ها شماری از معترضان کشته و بسیاری از آنها دستگیر شدند. در ادامه شیخ رشید بن عبدالله آل خلیفه درباره اعتراضات مردمی گفت: «اینگونه تصمیم گرفته شده است که همه تجمعات و تظاهراتها متوقف شوند و تا زمانی که در مورد دستیابی به

امنیت کشور محسوب می‌گردد و از سویی دیگر به علت هدر دادن ثروت ملی از جمله نقاط ضعف این کشور است. کشور امارات به علت رفاه نسبی در جامعه و عوامل ثبات سیاسی و امنیت بالای آن در منطقه، موفق به لغو قرارداد ویزای شینگن میان امارات و اتحادیه اروپا شد و طی این قرارداد توانست برای شهروندان خود امتیاز سفر به اروپا را بدون نیاز به دریافت ویزای شینگن فراهم سازد و شهروندان اماراتی بدون نیاز به ویزای شینگن و محدودیت می‌توانند وارد ۲۶ کشور اروپایی محدوده ویزای شوند. قبل از این قرارداد پارلمان اروپا نیز به لغو ویزا رأی مثبت داده بود در حقیقت امارات هم‌اکنون تنها کشور خاورمیانه است که از چنین امکانی برخوردار شده است و این موضوع می‌تواند به رشد روابط و همکاری‌ها میان اروپا و امارات در زمینه‌های مختلف و در رأس آنها اقتصاد و سیاست کمک کند (tasnimnews.com).

طی گزارشی که توسط مشاوران بین‌المللی نایت فرانک تهیه شده است و در آن شیوه و سطح زندگی در برخی از شهرهای جهان که افراد زیادی خواهان نقل مکان به آن‌ها هستند، مورد بررسی قرار گرفته است، حاکی از این است که امارات متحده به علت اینکه ارزان‌ترین سوخت را در ۱۲ ماه گذشته در اختیار مردم قرار داده در رتبه اول قرار گرفته است (taraznews.com). البته این یک نمونه از کیفیت خدمات عمومی و شهروندی در امارات است که باعث شده امارات این رتبه را بدست آورد، اما به واقع این شرایط برای تمام مردم امارات یکسان نیست و تمام امارت-های امارات به یک میزان از این امکانات برخوردار نیستند و به نظر می‌رسد که گروهی از مردم امارات نسبت به سایر

نرخ بیکاری در بحرین به شکل چشم‌گیری بالا می‌باشد و بسیاری از این بیکاران شیعیان معترض می‌باشند که به علت مسائل مذهبی از کار اخراج می‌شوند. باتوجه به تحقیقات توسط شرکت مدیریت دارایی Al Masah سرمایه، مستقر در دبی در سال ۲۰۱۱، بحرین و عمان بالاترین نرخ بیکاری را در خلیج فارس دارا هستند (arabianbusiness.com). رشد بیکاری در بحرین از سال ۲۰۱۱ تا به امروز بسیار افزایش یافته است هرچند که مقامات در تلاش هستند که این وضع را عادی جلوه دهند اما با انتشار آمارهای بین‌المللی مردم با حقایق مربوط به نرخ بیکاری آشنا شدند. برای نمونه وزیر کار بحرین در این خصوص ادعا می‌کند که میانگین بیکاری هم اکنون به ۴/۵ درصد می‌رسد، به این ترتیب و براساس این ادعا تنها ۸/۴۶۸ نفر بیکار در بحرین وجود دارد اما این در شرایطی است که سازمان کار بین‌الملل در جدیدترین گزارش خود در ابتدای سال ۲۰۱۴ میلادی به این نکته اشاره می‌کند که میانگین بیکاری در بحرین نه ۴/۵ درصد بلکه ۷/۴ درصد است و بدین ترتیب کذب ادعاهای وزیر کار بحرین برملا شود (tasnimnews.com).

رسانه‌های داخلی در بحرین و فعالیت خبرنگاران خارجی در این کشور همراه با محدودیت و فشار می‌باشند. چنانچه فشارهای سیاسی، دستگیری خبرنگاران، شکنجه برخی از آنها از جمله مشکلات حقوق بشری در این کشور است. در این راستا مرکز حقوق بشر بحرین بیان می‌کند: «به رغم اینکه شکنجه در قانون مجازات‌ها جرم به شمار می‌رود اما این جرم در قانون بحرین تعریف نشده است و هیچ‌گونه تدابیر بازدارنده‌ای نیز علیه افراد شکنجه‌گر وجود ندارد».

امنیت و ثبات لازم به منظور حفظ وحدت ملی اطمینان حاصل نشود اجازه اینگونه فعالیت‌ها صادر نخواهد شد و دولت در مقابل هر کسی که تظاهرات‌ها را سامان بدهد و یا در آن‌ها شرکت کند واکنش نشان خواهد داد» (independent.co.uk). این موضوع باعث شدت ناراضی مردم گردید و بدلیل شورش، امتیاز حکمرانی خوب کشور بحرین در سال ۲۰۱۳ به ۸/۵ برسد.

کشور بحرین برای سرکوبی شورشیان و معترضان هزینه‌های نظامی زیادی کرده است. آکادمی بین‌المللی پژوهش‌های صلح در استکهلم (SIPRI) در گزارشی اعلام کرد: بحرین با افزایش ۲۶ درصدی هزینه‌های نظامی خود در مجموع یک میلیارد و ۲۳۶ میلیون دلار در سال ۲۰۱۳ صرف هزینه‌های نظامی کرده است (masaf.ir). طبق این گزارش روند رشد خرید تجهیزات نظامی این کشور از سال ۲۰۰۴ تا کنون ۱۱۰ درصد بوده و این در حالی است که رشد تولیدات داخلی بحرین از سال ۲۰۰۴ تاکنون ۶۰ درصد است. این موضوع باعث شده تا از نظر افزایش هزینه‌های نظامی رده بیست و سوم در بین کشورهای جهان و رده دوم در خاورمیانه را کسب کند. تمامی این مخارج که به علت شورش‌های اخیر بوده و اقتصاد ملی این کشور را مورد تهدید قرار گرفت. نکته قابل ملاحظه اینکه بحرین به منظور سرکوب شورشیان و معترضان تدابیر نظامی ویژه‌ای را اتخاذ نمود چنانچه در سال ۲۰۱۱ موسسه اقتصاد و صلح طی گزارشی اعلام کرد که در بحرین برای هر یکصد نفر ۲۱۶۶ پلیس وجود دارد که شاخص آن ۶ برابر بیشتر از میانگین جهانی است و بی‌سابقه می‌باشد (براساس آمار سازمان ملل در سال ۲۰۱۱).

در جایگاه یکصد و هفتم قرار گرفت و از این نظر در کنار کشورهای یمن، چین، پاکستان و سایر کشورها جا گرفت. گزارش بانک بین‌المللی حاکی از ادامه سقوط شاخص شایسته‌سالاری در بحرین است تا جایی که در سال ۲۰۱۳ این شاخص به کمتر از آنچه پیش از انقلاب ۱۴ فوریه ۲۰۱۱ وجود داشت، رسید. در این گزارش به طور خاص تأکید شده است که میزان ثبات سیاسی و نبود خشونت و تروریسم در سال گذشته در بحرین کاهش یافت. در حالی که شاخص فعالیت سیاسی و کنترل فساد از سال ۲۰۱۱ به بعد در پایین‌ترین میزان خود قرار گرفت و سطح حاکمیت قانون نیز از همان سال تاکنون بدون هیچ تغییری باقی مانده است. براساس آمار سازمان شفافیت بین‌المللی، بحرین در بین کشورهای عربی حاشیه خلیج فارس از نظر مبارزه با فساد در رتبه سوم قرار گرفت و بیشتر کشورهای عربی از جمله بحرین نتوانستند ۵۰ امتیاز را که لازمه موفقیت شفافیت و مبارزه با فساد است، به دست آورند (tasnimnews.com).

فساد مالی در بحرین به شکلی می‌باشد که تمام مردم در این کشور از این موضوع ناراضی هستند. سرآغاز این فسادها به نوعی از سال ۲۰۰۳ آغاز شده است و این موضوع در شرایطی می‌باشد که در تمامی این فسادها دست مقامات در کار است ولی تا به امروز سیستم قضایی حاکم بر بحرین واکنشی نسبت به این اشخاص نشان نداده است. برای نمونه ولیعهد بحرین به خاطر برخی از فسادهای مالی در این کشور دستور داده که تعدادی از مقامات در دادگاه ملی حسابرسی حاضر شوند و جوابگو باشند و کسانی که در این دادگاه پرونده فسادشان مشخص شوند از کار اخراج می‌شوند. این در شرایطی است که مطبوعات محلی در این

این مرکز درباره اصلاح نشدن قوانین آزادی بیان و تجمعات در این کشور اعلام کرد: «دولت بحرین در قوانین مربوط به آزادی بیان بویژه قانون برگزاری تجمعات ستم روا می‌دارد به گونه‌ای که به تظاهرات و گردهمایی مسالمت‌آمیز مردم مجوز لازم را نمی‌دهد و این قوانین به طرز گزینشی اجرا می‌گردد» (afkarnews.ir). بحرین از جمله کشورهای فاقد آزادی‌های مدنی و حقوق سیاسی است و جزء کشورهایی است که در سال ۲۰۰۹ و ۲۰۱۳ بیشترین میزان کاهش آزادی‌ها در آن به ثبت رسیده است. اتحاد بین‌المللی پارلمانی نیز در سال ۲۰۱۴، اعلام کرد که اعضای پارلمان بحرین یکی از هفت کشور بسیار آسیب‌پذیر خاورمیانه به شمار می‌آیند و بهای سنگینی را برای آزادی بیان می‌پردازند. در سال ۲۰۱۲ بحرین از مجموع یکصد عاملی که جزء محدودیت‌های نقض آزادی استفاده از اینترنت به شمار می‌آید، ۷۴ مورد را دارا بوده است که در رده هشتم جهان قرار گرفت. بنابر آمار جدید بانک بین‌المللی تعداد کاربران شبکه اینترنت در بحرین همواره رو به افزایش است زیرا تعداد آنان از ۵۳ درصد در سال ۲۰۰۹ به ۷۷ درصد در سال ۲۰۱۱ افزایش یافته و سپس این رقم در سال ۲۰۱۲ به ۸۸ درصد رسید که بیانگر افزایش ۶۶ درصدی در طول چهار سال است و در واقع رقمی بی‌سابقه به شمار می‌آید و از این نظر بحرین در صدر کشورهای عربی قرار گرفته است. براساس دسته‌بندی معیار «ترتیب دموکراسی جهانی» که هر ساله از سوی موسسه Democracy Ranking Association در اتریش منتشر می‌شود، بحرین یکی از ۱۰ کشوری است که از نظر دموکراسی بدترین شرایط را دارد و از مجموع ۱۱۲ کشور

های لازم برای حکمرانی خوب از امتیازات بالایی برخوردار نیست اما در مقایسه با بحرین، امتیازات بالاتری برای حکمرانی خوب دارد و بحرین نیز به علت ظهور شورش‌های اخیر و تنش‌های سیاسی - اجتماعی ثبات سیاسی مناسبی ندارد و این موضوع باعث شده در شاخص‌های مربوط به حکمرانی خوبی از امتیازات مناسبی برخوردار نباشد. کشور امارات متحده عربی که با اتکا به منابع نفتی و جذب سرمایه‌های خارجی توانسته است رشد چشمگیری در چند دهه اخیر داشته باشد، علیرغم ضعف در شاخص‌های حکمرانی خوب به دلیل وجود فساد مالی، قاچاق، شکنجه، شرایط سیاسی بسته، به واسطه درآمدهای نفتی و رشد اقتصادی و استفاده صحیح از منابع طبیعی خود، توانسته رفاه مردم امارات را نیز فراهم کند و علاوه بر تأمین رضایت نسبی مردم امارات، ثبات سیاسی کشور را در منطقه برقرار نماید. با وجود اینکه در امارات خانواده‌هایی خاص قدرت بیشتری دارند و تنها عده‌ای خاص حق رأی دارند و امکانات رفاهی به صورت عادلانه در امارات تقسیم نمی‌شود اما به علت رشد رفاه اجتماعی و امنیت ملی، مردم واکنشی نسبت به این جریان‌ها بسته نشان نمی‌دهند. به نظر می‌رسد رشد اقتصادی و درآمد ناخالص ملی این کشور در بالا رفتن امتیاز شاخص‌های حکمرانی خوب امارات بسیار موثر بوده است. به دلیل اینکه تمام این شاخص‌های حکمرانی خوب مانند زنجیر به هم متصل هستند و این کشور، بسیاری از این شاخص‌ها را با درآمد بالا می‌تواند به ظاهر پوشش دهد به جزء برخی از شاخص‌هایی که رابطه‌ی مستقیم با درآمد کشور ندارند مانند فساد، پاسخگویی و ...

کشور اعتراضات بسیاری درباره فساد در این کشور کرده بودند و خواستار پیگیری محاکم قضایی بودند. دادگاه ملی حسابرسی به نوعی مستقل از نهاد اجرایی کشور عمل می‌نماید و وظیفه این نهاد در این کشور رسیدگی به فسادهای مالی در این کشور است. به طور کلی این دادگاه با نادیده گرفتن بخشی از فسادهای بخش دولتی و درست رسیدگی نکردن به این پرونده‌ها باعث شد تا مردم از این موضوع واکنش نشان بدهند و مطبوعات محلی بسیاری از این اسناد را فاش کنند. به نظر می‌رسد این دادگاه به نوعی در برابر مقامات بحرینی شکست خورده است و تهدیدات این دادگاه هیچ تأثیرگذار نیست. این تنها یکی از موارد فساد و ضعف محاکم قضایی در بحرین می‌باشد که باعث شده که در سال ۲۰۱۳ رتبه فساد بحرین در بین ۱۷۵ کشور به ۵۷ برسد (opendemocracy.net). در بحرین حکام و شخصیت‌های اصلی این کشور نیز در فسادهای جهانی دست دارند برای نمونه می‌توان به بزرگترین عملیات پولشویی و فرار از مالیات در طول تاریخ اشاره کرد. در این فساد بسیاری از پادشاهان و شاهزادگان و سران کشورها دست داشته‌اند که یکی از آنها طبق این اسناد سلمان بن حمد آل خلیفه، ولیعهد بحرین، تحت عنوان سهامدار دو شرکت، در بانک HSBC شعبه سوئیس ۱۲ حساب با موجودی ۲۱ میلیون دلار - تا سال ۲۰۰۷ - داشته است.

نتیجه‌گیری

با نگاهی واقع‌بینانه و با استفاده از داده‌های خبری و آماری صورت گرفته است، حاکی از این است که براساس معیارهای بین‌المللی، امارات متحده در خصوص شاخص -

فهرست منابع

فارسی:

- ۱- الوانی، سیدمهدی و علیزاده‌ثانی، محسن (۱۳۸۶)، «تحلیلی بر کیفیت حکمرانی خوب در ایران»، فصلنامه مطالعات مدیریت بهبود و تحول، ش ۵۳.
  - ۲- دوانی، غلامحسین (۱۳۹۳)، «پاسخگویی مالی، عصاره پاسخگویی سیاسی»، روزنامه شرق، ش ۲۲۴۵.
  - ۳- رزمی، سیدمحمدجواد (۱۳۹۰)، «بررسی رابطه بین تجارت بین-الملل و رشد اقتصادی با استفاده از شاخص حکمرانی خوب»، مجله پژوهش‌نامه بازرگانی، ش ۵۹.
  - ۴- صباغ‌کرمانی، محمد و باسحا، مهدی (۱۳۸۸)، «نقش حکمرانی خوب در بهبود کارکرد هزینه‌های دولت: مطالعه موردی بخش بهداشت و آموزش کشورهای اسلامی»، فصلنامه تحقیقات اقتصادی، ش ۸۶.
  - ۵- معمارزاده و دیگران (۱۳۸۹)، «حکمرانی خوب: اکولوژیی متعادل»، مجله پژوهش‌های مدیریت، ش ۸۴.
  - ۶- همدانی، عبدالرضا (۱۳۸۷)، «فساد و حکمرانی خوب در کشورهای عربی: مطالعه وضعیت امارات»، مجله مطالعات خاورمیانه، ش ۵۲ و ۵۳.
- لاتین:
- 1- Bahrain and Oman have highest Gulf unemployment rates (7 July 2011). Available at: <http://www.arabianbusiness.com/bahrain-oman-have-highest-gulf-unemployment-rates-409116.html>
  - 2- Bahrain. Available at: <http://www.infoplease.com/country/bahrain.html>
  - 3- Hasan Tariq Al Hasan (13 January 2014). *Corruption in Bahrain*. Available at: <https://www.opendemocracy.net/arab-awakening/hasan-tariq-al-hasan/corruption-in-bahrain>
- امارات متحده عربی به علت مسائل حقوق بشری، فشار رسانه‌ای، محدودیت‌های سیاسی و نداشتن فاکتورهای لازم، گرچه در مقایسه با آمارهای جهانی نتوانسته در تمام شاخص‌های حکمرانی خوب امتیاز مطلوبی دریافت نماید، پس حکمرانی خوبی ندارد اما در مقایسه با بحرین از امتیاز بسیار بهتری برخوردار است. باتوجه به نشر آمارهای به‌دور از واقعیت، از سوی حکام بحرین، نارضایتی شدید مردم از فشارهای سیاسی موجود، سلطه اقلیت خاص، محدودیت‌ها و نابرابری‌های مذهبی، فساد در بین مقامات دولتی و فقدان آزادی‌های مدنی و حقوق سیاسی، رشد بی‌کفایتی بویژه در بین شیعیان، بی‌تفاوتی سیستم قضایی حاکم بر بحرین نسبت به فساد اشخاص و نکته بسیار مهم اینک رشد خرید تجهیزات نظامی و عدم تناسب آن با رشد تولیدات داخلی بحرین و افزایش هزینه‌های نظامی، از جمله عواملی بودند تا این کشور در شاخص‌های حکمرانی خوب امتیاز مناسبی کسب ننماید.
- طبق یافته‌های مطالعاتی در موضوع مقاله، می‌توان بیان نمود که نکته قابل توجه در خصوص تفاوت امتیاز لازم برای حکمرانی خوب بین امارات و بحرین این است که کشور امارات متحده عربی با تأمین رضایت نسبی مردم و برقراری رفاه اجتماعی با اتکا به منابع نفتی و جذب سرمایه‌های خارجی، علاوه بر اینکه توانسته است رشد چشمگیری در چند دهه اخیر داشته باشد، به ثبات سیاسی نیز در منطقه دست یابد و کشور بحرین برعکس امارات، به دلیل تنش‌های سیاسی و مذهبی که منجر به شورش‌هایی در سال‌های اخیر در کشور شده است در نوعی بی‌ثباتی سیاسی به سر می‌برد و این امر به نوبه خود در امتیاز بحرین برای حکمرانی خوب اثرگذار بوده است.

وبسایت:

- ۱- بی‌نا (بی‌تا)، «امارات»، قابل دسترس در سایت:
<http://www.petronet.ir/web/uae>
- ۲- بی‌نا (بی‌تا)، «امارات متحده عربی»، قابل دسترس در سایت:
www.fa.wikipedia.org
- ۳- بی‌نا (۱۳۹۱)، «بانک جهانی به نقل از فارس نیوز، حکمرانی خوب؛ معرفی و نقدی اجمالی»، قابل دسترس در سایت:
<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13910431000143>
- ۴- بی‌نا (۱۳۹۳)، «بحرین دومین در خاورمیانه با ۱.۲ میلیارد هزینه نظامی»، قابل دسترس در سایت:
<http://masaf.ir/View/Contents/5703>
- ۵- بی‌نا (۱۳۹۴)، «تنها ۱۲ درصد از شهروندان امارات حق شرکت در انتخابات دارند»، قابل دسترس در سایت:
<http://www.mehrnews.com/news/2565825>
- ۶- بی‌نا (۱۳۹۲)، «رتبه‌بندی سطح زندگی مردم در مناطق پرتعدادار جهان»، قابل دسترس در سایت:
<http://www.taraznews.com/content/53815>
- ۷- بی‌نا (۱۳۹۳)، «سرکوب شیعیان در بحرین؛ رکورد بودجه نظامی بحرین در سال ۲۰۱۴ شکسته شد»، قابل دسترس در سایت:
<http://www.tasnimnews.com/Home/Single/619117>
- ۸- بی‌نا (۱۳۸۸)، «شکایت رئیس پلیس دبی از مصونیت مقامات فاسد»، قابل دسترس در سایت:
<http://alef.ir/vdcgqz93.ak9x74prra.html?6txt>
- ۹- بی‌نا (۱۳۹۱)، «فشار بر رسانه‌ها برای سرپوش گذاشتن بر جنایت»، قابل دسترس در سایت:
<http://www.afkarnews.ir/prtenf8zfjh8exi.b9bj.html>